

Žarko MIRKOVIĆ*

SJEĆANJE NA JELENU MANJU RADULOVIĆ-VULIĆ

Navršilo se šesnaest godina od smrti vanrednog člana Crnogorske akademije nauka i umjetnosti Jelene Manje Radulović-Vulić, muzikološkinje, pedagoškinje i pokretača temeljnih procesa u savremenoj crnogorskoj muzici, koja je svojim djelom, još za života, zavrjedila poštovanje svih koji su umjeli da prepoznaju značaj i dalekosežnost njenih pionirskih poduhvata.

Rođena je na Cetinju 1936. godine, u porodici koja je davala istaknute ljude u mnogim generacijama i u kojoj se jednako cijenilo i čojstvo i učenost. Gimnaziju je završila na Cetinju, a srednju muzičku školu u Titogradu (Podgorici). Diplomirala je na Katedri za francuski jezik i književnost Filološkog fakulteta, a istovremeno i na Muzičkoj akademiji u Beogradu. Kao stipendista francuske vlade nastavila se usavršavati na Muzikološkom institutu pri Sorboni u Parizu.

Nakon trogodišnjeg boravka u Francuskoj, vratila se u Crnu Goru i počela da radi kao urednik u Redakciji muzičkog programa na Radio Titogradu (Radio Crne Gore), baveći se, istovremeno, muzičkom kritikom i publicistikom. Prve godine nakon povratka donijele su joj i prva priznanja. Za izuzetan ciklus emisija posvećenih muzici Frederika Šopena, dobila je najviše priznanje Glavnog grada, Nagradu „19. decembar”. Njeno široko opšte obrazovanje, temeljno poznavanje muzičke prošlosti i upućenost u tokove muzičke avangarde sedamdesetih godina, omogućavali su joj da svom okruženju otkriva bogatstvo evropskog

* Akademik Žarko Mirković, CANU

muzičkog nasljeđa i savremene muzike, ali da sa razumnom kritičnošću govori i o ondašnjim, skromnim dometima crnogorske muzike. Muzički nerazvijena i neosviješćena sredina teško se mirila sa istinom o ograničenosti sopstvenih dometa, i nikada nije prihvatila, niti joj oprostila objektivnu i dobronamjernu kritiku.

Nakon niza „nesporazuma” u Muzičkoj redakciji radija, u kojoj se isticala svojim savremenim i inovativnim tretmanom radijskog medija, 1974. godine prešla je u novoosnovani muzički program Televizije Titograd (Televizija Crne Gore), gdje su joj njeno obrazovanje i kreativnost ubrzo donijeli nova priznanja.

Za emisiju *Tragom jedne pjesnikinje* dobila je prvu nagradu na takmičenju jugoslovenskih TV centara na Bledu. Niz uspješnih ciklusa i emisija, posebno onu sa slavnim francuskim violončelistom *Andreom Navarom*, preuzimale su i mnoge evropske TV kuće, što je za ono vrijeme i stupanj razvijenosti muzičkog života u Crnoj Gori, odnosno fenomen novog i složenog posla kakva je TV produkcija, bio izuzetan podvig. Muzički program RTV Titograd je sa velikim uspjehom vodila punih šest godina, tačnije do osnivanja Muzičke akademije.

Paralelno sa ovim poslovima, Manja je neprekidno bila posvećena prenošenju znanja na mlađe. Dugo godina je bila angažovana kao pedagog u Srednjoj muzičkoj školi u Titogradu (Podgorici), a istovremeno je bila i osnivač crnogorskog ogranka *Muzičke omladine*, međunarodne organizacije, koja je u to vrijeme bila zapažen promoter umjetničke muzike u svijetu. Iskustvo pedagoga, kao i znalački i potpun uvid u tadašnje stanje ukupne crnogorske muzike ohrabрили su je da počne sa radom na osnivanju prve visokoškolske muzičke institucije u Crnoj Gori. Nakon dugih i složenih priprema, koje je vodila znalački, i sa nevjerojatnom upornošću, 1980. godine osnovana je Muzička akademija u Titogradu, čijem je radu i razvoju, kao dekanica i profesorica bila posvećena do kraja života. Takav rezultat, u dominantno patrijarhalnoj sredini, bez velike muzičke tradicije, svjedoči o njenom vizionarskom duhu i snazi koja joj je omogućila da se izbori za ovu, gotovo prometejsku ideju. Obrazovanoj i energičnoj ženi, koja osim entuzijazma nekolicine mladih asistenata i nesebične pomoći uglednih kolega iz drugih sredina, nije imala gotovo nikakvu profesionalnu podršku, uspjelo je da ostvari ono što nijesu mogle generacije prije nje: da za svega nekoliko godina, u sredini skromnog muzičkog nasljeđa i još skromnije

infrastrukture, stvorila instituciju koja je veoma brzo našla zapaženo mjesto u jugoslovenskoj akademskoj muzičkoj zajednici. Postavljajući nove standarde u muzičkoj pedagogiji i muzičkom životu Crne Gore, uprkos priznanjima koja su pristizala, gotovo sama u svojoj misiji, ali i u okruženju koje nije imalo ni viška razumijevanja ni viška milosti, Manja je ponovo morala da podnosi ne samo osporavanja svog rada, već i da preuzima odijum domaćih oponentata u odnosu na mladu i krhku instituciju, koju je stvarala. Sa mjesta dekanice Muzičke akademije se povukla poslije deset godina, nakon što je, neviđenom upornošću, i po cijenu iscrpljujuće lične drame, ponovo uspjela da od palanačkog duha i agresije odbrani visoke principe i etiku profesije.

Ipak, prosvećeniji i odgovorniji dio crnogorske javnosti prepoznao je njen decenijski izuzetni doprinos, za koji je bila nagrađena najvišim nacionalnim priznanjima: Trinaestojulskom nagradom, Nagradom „Oktoih”, i zvanjem profesor emeritus Univerziteta Crne Gore.

Još sredinom sedamdesetih godina prošlog vijeka, Manja se počela ozbiljnije posvećivati istraživanju naše muzičke prošlosti i afirmaciji savremene crnogorske muzike, o čemu svjedoče brojne radio i TV emisije, prikazi, eseji i kritike. Objavila je preko 200 eseja posvećinih raznovrsnim muzičkim temama u eminentnim jugoslovenskim stručnim časopisima, različitim publikacijama i medijima. Bila je autor oko sedamdeset jedinica u *Leksikonu jugoslovenske muzike* i više jedinica u *Enciklopediji Jugoslavije*, najreprezentativnijem izdanju ove vrste u našem okruženju. Potpunom predanošću svakom svom poslu, i mudrim i uzvišenim načinom života, Manja je i u nauci ostvarila ono što u drugim sredinama godinama rade timovi ili čitave institucije. Nakon decenija istraživanja, 2002. godine, u izdanju Univerziteta Crne Gore i Muzičke akademije na Cetinju, objavila je dvotomnu studiju *Drevne muzičke kulture Crne Gore*, kao prvi dio kapitalnog projekta *Grada za istoriju muzike Crne Gore*. U najširoj stručnoj javnosti, i van naše zemlje, ova studija je označena kao „ugaoni kamen nacionalne istorije muzike, i početak muzikološke nauke u Crnoj Gori”. To pionirsko, i po mnogo čemu istorijsko djelo, koje fascinira obimom i rezultatima obavljenih istraživanja i sintetičkom interpretacijom već poznatih, ali i sasvim novih činjenica, presudno je doprinijelo da naredne godine bude izabrana za vanrednog člana Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, čijim

je Odborom za muzičku umjetnost, kao istaknuta ličnost crnogorskog muzičkog života, predsjedavala gotovo deceniju prije toga.

Rezultati njenih posljednjih obimnih istraživanja koje je, nakon objavljivanja ovog djela, obavila u fondovima Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević” na Cetinju, Centralne univerzitetske biblioteke u Podgorici, Biblioteke CANU, Biblioteke franjevačkog samostana Svete Klare u Kotoru, Biblioteke Kotorske biskupije, kao i biblioteke gdje su pohranjeni stari muzički rukopisi: nacionalne biblioteke u Parizu, Biblioteke Marciana u Veneciji, Odjeljenja za stare rukopise Univerzitetske biblioteke u Torinu, pretočeni su u posljednji, treći tom njenog velikog naučnog djela, *Muzička kultura Crne Gore od XV do XVIII vijeka*, koju je, u redakciji prof. dr Sonje Marinković, objavila Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, godinu dana nakon Manjine smrti. U recenziji ovog rukopisa ona je napisala: „Sa svojom novom knjigom, autorka je dala kapitalni doprinos muzikološkim istraživanjima u Crnoj Gori. Njena erudicija, sistematičnost u istraživačkom radu i prezentiranju rezultata, znalačko povezivanje i interpretiranje činjenica, postavljaju sigurne temelje budućem razvoju ove discipline u Crnoj Gori. Čini se da nije manje važan način na koji su naučni rezultati saopšteni, bogatim, osobenim jezikom savršene preglednosti i jasnoće.”

Manjino jedinstveno djelo o istoriji muzike u Crnoj Gori, zaokruženo u tri toma sa preko 1100 strana, predstavlja do danas, a vjerovatno i u dolednoj budućnosti, ubjedljivo najobimniju i najvredniju cjelinu posvećenu muzici na našem prostoru. U prvom tomu su sabrane i obrađene činjenice vezane za najstarije tragove prisustva i razvoja muzike kod nas: od praistorijske koštane svirale, nastale u Crvenoj stijeni kod Petrovića, stare 40.000 godina, preko muzičkih simbola na ilirskim pećinskim crtežima, ritualnih i teatarskih oblika izražavanja u periodu dominacije Rima, ranohrišćanskih religijskih manifestacija praćenih muzikom. Drugi tom govori o tragovima srednjovjekovne muzičke tradicije, dukljansko-zetskom periodu, a posebno o sačuvanim tragovima razvoja muzike na Crnogorskom primorju, pod uticajem Rima i Venecije.

Prateći hronološki tok, Manja je treću knjigu posvetila istraživanju muzike poznog srednjeg vijeka i tri stoljeća novog vijeka, koji su i na našem prostoru obilovali mnogim promjenama: novim oblicima društvenog uređenja, odumiranjem starih i formiranjem i jačanjem novih

kulturnih centara, novim oblicima duhovne i svjetovne muzike u liturgijskim obredima i svjetovnim svečanostima praćenim muzikom, akcentirajući žive kulturne i muzičke procese tadašnjeg vremena. Posebnu pažnju je posvetila pokušaju rekonstrukcije rada kotorskog i barskog skriptorijuma, kulturnim vezama Zete sa okruženjem, odzvučima muzičke renesanse u državi Crnojevića ili u poeziji kotorkih pjesnika, kao i različitim oblicima muzičke prakse baroka u primorskom i kontinentalnom dijelu današnje Crne Gore. Prateći i često se pozivajući na rezultate istraživanja u srodnim naukama (istoriji likovnih umjetnosti, arheologiji, arhivistici...), Manja je takođe osvjetlila uticaj Vizantije na religijski, odnosno kulturni život našeg prostora, a kasnije i specifične oblike muzičke kulture, nastale pod uticajem Osmanskog carstva.

Zahvaljujući nesvakidašnjoj erudiciji, upornosti i kreativnom povezivanju i tumačenju saznanja iz različitih oblasti, a prije svega vlastitim otkrićima, ona je istorijski presjek postanka i razvoja muzike na tlu Crne Gore sagledala kroz svojevrsnu sintezu i simbiozu egzistencije različitih oblika umjetnosti, i neosporna je činjenica da se u njenom značajnom djelu, prisustvo, trajanje i razvoj muzike u Crnoj Gori gotovo po prvi put sagledava, integralno i u kontinuitetu, jednako kao plod odjeka drugih kultura i autohtonog, domaćeg stvaralaštva.

Premda je čitavog života bez ostatka bila odana i posvećena Crnoj Gori i njenoj kulturi, osvjetljavanje i tumačenje naše muzičke prošlosti ni u jednom trenutku je nije odvelo u subjektivno vrednovanje niti u subjektivno tumačenje istorijskih procesa, već, naprotiv, u svemu što je ostavila za sobom, vidljiv je njen ogroman napor istinskog naučnika da objektivno osvjetli postojanje i razvoj muzike u Crnoj Gori, što je do pojave njenih knjiga, nerijetko bilo prećutkivano ili površno interpretirano.

O veličini Manjinog doprinosa u ukupnoj crnogorskoj muzici, posebno muzikologiji, nije dovoljno govoreno, ni za njenog života, a pogotovo nakon njenog odlaska. Dominantan razlog je činjenica da u Crnoj Gori i danas imamo prilično ograničen krug ljudi istinski zainteresovanih ne samo za našu muzičku prošlost, već i za muzičku savremenost, a još manji broj onih koji bi o tome mogli stručno i argumentovano govoriti i pisati. Međutim, svakodnevno i nepobitno svjedočimo o izuzetnosti onoga u šta je Manja vjerovala i puta kojim je išla, kao i o veličini njenog naučnog djela i mnogih dostignuća, koje je utkala u savremenu

crnogorsku muziku. Da još jednom istaknemo samo dva kojima je posvetila decenije svog rada. Oba izuzetno značajna, i suštinski obilježavaju i povezuju ključne pretpostavke i odlike današnjeg muzičkog života u nas. Jedan je da je dominantan broj muzičara, koji ga stvaraju i koji u njemu učestvuju, odškolovan u Crnoj Gori, na Muzičkoj akademiji na Cetinju, koju je ona osnovala, a drugi, ne manje važan, da se najveći dio pouzdanih i stručno prezentiranih činjenica i saznanja o istoriji muzike u Crnoj Gori isključivo može naći u knjigama čiji je ona autor.

Rijetko se dešava da veliki ljudi, u svojoj ili narednoj generaciji, imaju nasljednike koji sa jednakim ili približnim uspjehom mogu nastaviti njihovo djelo. Ni Jelena Manja Radulović-Vulić, nažalost, nije u tome izuzetak. Ni poslije petnaest godina od njenog odlaska još nijesu stasali oni koji bi sa jednakom ljubavlju, upornošću i darom nastavili putem koji je trasirala. Nadamo se, kao što je i ona znala reći, da je današnja faza u razvoju muzičke kulture našeg društva zakonomjeran zastoj nakon velikih uzleta, i da mu, u budućnosti, ponovo sledeju bolji dani i veća dostignuća. Naša muzička sadašnjost i naša budućnost duguju Manji makar onoliko koliko je ona ostavila nama. To je dug koji u našem vremenu treba sa poštovanjem oduživati, i razumijevajući i visoko cijeneći njeno ukupno djelo, nastojati da ga iznova osvjetljujemo, dopunjujemo i sa poštovanjem i zahvalnošću koje joj dugujemo, predamo novim generacijama.